

Хмеленко К. М.

*студентка 3-го курсу ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

АДВОКАТ ДИТИНИ

Протягом багатьох століть права дітей не визначалися та не відокремлювалися як окрема правова категорія і тільки у XX сторіччі розпочався процес їх офіційного закріплення. Конвенція ООН про права дитини 1989 року – фундаментальний акт, що гарантує захист прав дитини та закладає основу для формування інституційної системи захисту прав дитини в Україні, обов'язковим суб'єктом якої є адвокат (правозахисник) дитини.

Ст. 55 Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Дитина – це людина, що не досягла повноліття. Відповідно, вона може залучати адвоката (правозахисника) до захисту своїх прав у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському, конституційному провадженнях. Згідно з ч.1 ст. 60 Цивільно-процесуального кодексу України, законним представником у суді може бути адвокат або законний представник [2], згідно з ч.2 ст. 16 Кодексу адміністративного судочинства України, представництво в суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом [3], ідентична норма прописана у ч.2 ст. 16 Господарсько-процесуального кодексу України, згідно з ч.1 ст.20 Кримінально-процесуального кодексу України підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право користуватися правовою допомогою захисника [4], а захисником є адвокат (ч. 1 ст. 45 КПК). Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5].

На думку С. Савицької, членкині правління ГО «Центр сімейно-правових досліджень», термін «адвокат дитини» не є законодавчо врегульованим на території України [6]. Ми вважаємо, що адвокат дитини – це окрема спеціалізація адвоката, який є представником дитини у випадках, передбачених п.9 ст.1 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та захисником підозрюваної, обвинуваченої, виправданої, засудженої дитини у кримінальному провадженні. Спеціалізація передбачає сегментацію сфер адвокатської діяльності, ця обрана адвокатом спеціалізована сфера є постійною та пріоритетною для нього, а також спеціалізація – це наявність у адвоката певних поглиблених (експертних) знань і навичок у відповідній, відмінній від інших, сфері адвокатської діяльності [7, с. 84].

Адвокат дитини є обов'язковим суб'єктом ювенальної юстиції (інституційна система захисту прав дитини у кримінальному провадженні),

відповідно до Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року містить таке положення: «для вирішення існуючих проблем (стосовно досудового розслідування) необхідно запровадити єдині стандарти навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги дитині, яка є підозрюваною чи обвинуваченою» [8], тобто держава фактично визнає існування «адвоката дитини» як окремої спеціалізації адвокатури, однак не створює нормативно-правової бази для її регулювання. Хоча юридичне визнання цієї спеціалізації державою стане поштовхом до розвитку системи адвокатури та Children Law («Ювенального права») – комплексної міждисциплінарної галузі права.

У цьому контексті важливо розглянути питання мотивації – рушійної сили, що впливає на вибір адвоката стати саме правозахисником неповнолітнього. Порівняно з іншими спеціальностями адвокатури, такими як адвокат з господарських справ, нерухомості, зі спадкового чи земельного права та ін., захист та представництво прав дитини не є високооплачуваною діяльністю, що підтверджує Шенон Муді у своєму дослідженні. Американський науковець зазначив, що за даними звіту American Bar Association's 2019 року, основними проблемами мотивації адвокатів обирати спеціалізацію адвоката дитини є: 1) високе навантаження (“high caseloads”); 2) низький рівень заробітної плати (“low compensation”); 3) недостатня підготовка (“inadequate training”); 4) відсутність контролю (“lack of supervision”) [9]. Ці проблеми є взаємопов'язаними. Детально розглянемо дві з них.

Низький рівень заробітної плати. Більшість адвокатів дитини у кримінальному процесі – це або адвокати, які надають правові послуги pro bono, або співробітники Центрів з надання безоплатної правової допомоги. На думку заступниці Міністра юстиції України з питань європейської інтеграції В. Коломієць, оплата праці працівників регіональних та місцевих центрів була чи не найнижчою серед бюджетних установ. Це призвело до того, що у 2021 році у понад 90 % працівників посадові оклади виявилися нижчими, ніж встановлена мінімальна заробітна плата у місячному розмірі. Відсутність відповідного адекватного зростання рівня оплати праці, як це має місце в інших державних установах, разом із зростанням навантаження призвело до демотивації працівників системи та відтоку найбільш кваліфікованих її кадрів [10]. Тобто рівень заробітної плати адвоката дитини не відповідає вимогам до його компетенції як спеціаліста.

Недостатня підготовка. Діяльність адвоката дитини, який представляє неповнолітнього у кримінальному процесі, вимагає володіння широким спектром знань та навичок. Наразі правозахисники, що працюють з дітьми, які стали свідками чи жертвами сексуального насильства, експлуатації, депортації, вербування чи інших злочинів на окупованих територіях України,

потребують поглибленого вивчення кримінального права, психології, конфліктології, інших суміжних дисциплін, міжнародного та військового права (особливо Резолюції Ради Безпеки ООН 1261). Щодо обов'язкового поглибленого вивчення психології зазначимо, що згідно з європейськими стандартами, проведення допиту (опитування) неповнолітнього потребує присутності її юридичного представника та ще однієї особи на її вибір, однак присутність психолога не є обов'язковою вимогою [11]. Це ж стосується і адвокатів, що захищають обвинувачених чи підозрюваних у кримінальних справах або дітей. Крім того, специфіка адвоката дитини у справах про позбавлення батьківських прав, наприклад, вимагає від нього глибокого знання сімейного права, яке одночасно пересікається з кримінальним, адже згідно зі п. 6 ст.164 Сімейного кодексу України, підставою позбавлення батьківських прав може бути засудження матері, батька за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини[12], і саме адвокат дитини представлятиме неповнолітнього-потерпілого у такому судовому процесі.

Виходить, що спеціальність адвоката дитини є не просто затребуваною, а й вимагає серйозної підготовки. Тому постає питання: хто і у який спосіб візьме на себе відповідальність займатися професійною підготовкою таких спеціалістів? Додамо, що лише теоретичних знань адвоката дитини недостатньо, адже їх практична підготовка є вимогою Ради Європи: п.15 Розділу IV Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей «фахівці, які мають безпосередній контакт з дітьми, також повинні бути навчені спілкуватися з ними в будь-якому віці та стадії розвитку, а також з дітьми, які знаходяться в умовах особливої вразливості»[13]. Наразі лише Вища школа адвокатури НААУ проводить курси підвищення кваліфікації адвокатів за напрямком «адвокат дитини», спираючись на практику країн Європи та США. Хоча, як ми згадували раніше, Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року містить положення про запровадження єдиних стандартів навчання адвокатів дитини.

На нашу думку, держава має продумати мотивацію (заохочення) для адвокатів та/або майбутніх адвокатів обирати спеціалізацію адвоката дитини, і у тому числі, забезпечити гідний рівень заробітної плати працівникам Центрів з надання безоплатної правової допомоги, а також розробити та впровадити норми професійної теоретичної та практичної підготовки правозахисників дитини. Таким способом Україна наблизиться до юридичного визнання окремої спеціалізації «адвокат дитини» і одночасно до розвитку ювенального права (Children Law).

Отже, відповідно до національного законодавства України, неповнолітні мають право на судовий захист і залучення свого законного адвоката (правозахисника) до цього процесу. Адвокат дитини – це окрема спеціалізація адвоката, який є представником та захисником дитини. «Пекінські правила»

встановлюють, що адвокат дитини – обов’язковий елемент ювенальної юстиції. Однак наразі в Україні не існує юридичного визнання цієї спеціалізації і відповідно, нормативно-правового регулювання діяльності правозахисника неповнолітнього. Окрему увагу державі слід приділити вирішенню основних проблем, що впливають на мотивацію адвоката обрати спеціалізацію «адвоката дитини». Пропонуємо також розробити програму комплексної підготовки адвокатів дитини для реалізації положення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року та вимог Ради Європи.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільно-процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Кодекс про адміністративне судочинство : Кодекс України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#Text>
6. Хто такий «адвокат дитини» та чи може він захищати права, свободи та інтереси дітей в суді? URL: https://www.youtube.com/watch?v=Og_MAoymNuW&ab_channel=%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B0%D0%A8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%9D%D0%90%D0%90%D0%A3
7. Хотинська-Нор О. Спеціалізація як перспектива розвитку адвокатури в Україні. *Право України*. 2019. 96 с.
8. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
9. Shannon Moody. Conceptualizing Attorney Motivation: A Study of the Representative for Parents and Children in the Child Welfare System. *Theses and Dissertations--Social Work*. 39. 2022. 147 p. URL: https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1041&context=csw_etds
10. Працівникам центрів БПД підвищать оклади. URL: <https://lexinform.>

com.ua/zakonodavstvo/pratsivnykam-tsentriv-bpd-pidvyshhat-oklady/

11. Проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні, Фаза II»: правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні, Київ, 2021. URL: <https://rm.coe.int/legal-analysis-ukr-web/1680a317f5>

12. Сімейний кодекс: Кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

13. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17 листопада 2010 року. Видавництво Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>

Науковий керівник: професор, доктор юридичних наук, професор кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Заслужений юрист України **Наливайко Лариса Романівна**